

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK p. 137-154, March, 2013

Macar Tarihinde Peçenekler *Pechenegs in the Hungarian History*

Dr. Gökhan Dilbaş
Ankara Üniversitesi-Ankara

Öz: Bu makale Türk ve Macar tarihi bakımından büyük önem arz eden Peçenekleri Türk ve Macar kaynaklarının ortaya koyduğu bilgiler ışığında inceleyerek, Peçeneklerin Avrupa ve Macaristan topraklarında vuku bulan faaliyetlerini ortaya çıkarmakta ve Türk kavimlerinin Macar ve Avrupa tarihindeki yerlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Peçenekler, 8. yüzyılda Oğuz Türklerinin baskısıyla batıya doğru göç etmiş ve 11. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyindeki sahaları tutmuşlardır. Ruslarla şiddetli bir mücadeleye girmişler, Balkanlar'a ve Anadolu'ya gelerek bu coğrafyada birtakım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kumanların baskısı sonucu önlerinde bulunan Macarları daha batıya iterek bugünkü Macaristan topraklarına girmeye mecbur etmişlerdir. Peçeneklerin Macarlarla olan temasları, Macaristan'a girerek Macar boylarıyla karışmaları ve Macar tarihinde önemli roller üstlenmeleri Türk ve Macar tarihinin ortak paydalarından birini oluşturmaktadır. Macarların eski yurtlarından bugünkü Macaristan'a gelinceye kadar yaşadıklarını anlatan Anonymus'un "Gesta Hungarorum" adlı kroniğinin birçok yerinde Peçeneklerden bahsedilmiş ve Peçenekler Macar topraklarında bugün de yaşayan hatıralarıyla birlikte Macar ulusal tarihinin ayrılmaz bir ögesi haline gelmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Peçenekler, Macarlar, Gesta Hungarorum, Türk Boyları

Abstract: This article examines the Pechenegs in light of the information provided by Turkish and Hungarian sources and contributes to a better understanding of the activities of the Pechenegs in Europe and in Hungary and the place of Turkic tribes in the history of Europe and Hungary. Pushed by the Oghuz Turks, the Pechenegs migrated towards the west in the 8th century and in the 11th century they occupied areas north of the Black Sea. They engaged in a fierce struggle against the Russians, and passed to the Balkans and Anatolia where they undertook some activities. The Pechenegs were pushed by the Cumans in the east and they pushed the Hungarians to further west and forced them to settle in modern Hungary. The contacts of the Pechenegs with the Hungarians, their arrival to Hungary, and their mix with the Hungarian tribes created a common history of the Turks and the Hungarians. The chronicle "Gesta Hungarorum" of Anonymus narrates the migration of Hungarians from their original land to modern Hungary and mentions the Pechenegs, who became an integral part of the national history of Hungary where there are still some traces of them.

Key Words: Pechenegs, Hungarians, Gesta Hungarorum, Turkic Tribes

Giriş

Peçenekler, Batı Göktürk Oğuz boylarından bir kavim olup, Kaşgarlı Mahmud'a (1008-1105) göre yirmi iki Oğuz boyundan on dokuzuncusudur¹. Peçeneklere dair ilk bilgiler VII. yüzyılın ilk yarısına aittir. *Suy Şu* isimli bir Çin kaynağı onları *Peyju* diye, VIII. yüzyıldaki Tibetçe bir Uygur elçilik raporu ise *be-ça-nag* şeklinde anmakta, 5.000 atlı savaşçıları olduğundan ve Oğuzlarla savaş halinde olduklarından bahsetmektedir². Peçenek zümrelerinin VIII. yüzyılda Issık Göl ve Balkaş Gölü civarında, Aşağı Seyhun boyları ve Aral Gölü sahasında yaşadıklarına dair deliller vardır. Peçeneklerin kendilerini adlandırmada kullandıkları Peçenek/Beçeneg kelimeleri de *be-ça-nag* kelimesinin bir yansımasıdır ve Türkçe kökenli "bacanak" anlamında akrabalığı belirten bir kelimedir. Türkolog Gyula Németh de (1890-1976) bu görüşü paylaşır. Macar dilbilimcisi Zoltán Gombocz (1877-1935) ise Beçeneg kelimesinin kökünün iki küçültme eki içeren bir türev demeti olan Becse şahıs adı olduğunu belirtir³. Macar dilinde Peçenekleri belirten *Besenyő* kelimesi de Beçeneg'ten türemiştir⁴. Peçeneklerin ismi Türkçe kökenlidir ve günümüze kadar kalmış kayıtlar ve Doğu Avrupa'da bıraktıkları yadigârlara göre de Peçenekler Türk dilli bir kavimdir; ancak içlerine Türk unsurlar dışında başka birtakım etnik öğelerin de karışmış olabileceği kuvvetli bir ihtimaldir. Bizans İmparatoru Konstantinos Porphyrogenetos'un (913-957) "*De administrando imperio*" adlı eserinde andığı sekiz Peçenek boyundan üçü Kangar kökenlidir ve Peçeneklerin boy birliği içinde erittikleri unsurların arasına Kangarlar da katılmıştır. Peçenekler, Macarların Kabarlara yaptığı gibi fethettikleri kavimleri ordunun ön saflarında savaşa sürmekteydiler.

¹ Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri* (Ankara: Murat Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, 1992), 44.

² István Vásary, *Eski İç Asya'nın Tarihi* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2007), 231; István Kiszely, *A Magyar Nép Östörténete (Mit adott a magyarság a világnak)*, [Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş], 69, <http://mek.oszk.hu/06400/06403/#> (ET: 16.03.2012). Toru Senga yaptığı ayrıntılı incelemeler sonucunda Peçeneklerin Oğuzlarla değil, Uygurlarla savaş halinde olduklarını iddia eder. O, "Uygurlarla savaş halinde olan ve beş bin atlı savaşçı çıkaran be-ça-nag halkı, Uygur topraklarına komşu olan Yukarı İrtiş çevresindeki bölgelerde yaşıyorlardı" sonucuna varmıştır. Peçeneklerden bahseden Uygur elçilik raporu şöyle der: "Bu insanların (I-byil-kor kavminden) kuzeybatısında beş bin savaşçı çıkaran Peçenek boyu yaşar. Bunlar Hor (Uygur) halkıyla savaş halinde idi. Bunların batısında dru-gu (yani Türk) Ha-la-yun-log boyu yaşar. Güçlü ve mutlu. Issız kum tepeleri dizisinin ötesinde, onların kuzeyinde Ud-ha-dag-leg adı verilen, ayak yerine öküz toynağı olan ve vücutları kılla kaplı ve insan bedeni gibi olan halk vardır." Gábor Vörös, "Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 1217, www.akpulat.net/?p=3323 (ET: 11.04.2012)

³ András Horváth Pálóczi, "Nomád népek a kelet-európai steppén és a középkeleti Magyarországon", Ed. Havassy Péter, *Zúduló sasok*, (Gyula: JAVIPA Nyomda, 1996), 9, <http://mek.oszk.hu/07500/07579/07579.pdf> (ET: 18.06.2012); Vörös, age, 1218; Zoltán Matuz, "Út az Újhazába. A magyar nemzet története levédiától", <http://ww3.szentes.hu/honfoglalas/> (ET: 10.04.2012)

⁴ Vásary, age, 231; Akdes, *IV-XVIII. Yüzyıllarda...*, 44; Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi Pasifikten Akdeniz'e 2000 Yıl* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 5. Baskı, 2008), 157-158; Faruk Sümer, "Peçenekler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 34 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2007), 213.

Kangarlar büyük bir ihtimalle Aral Gölü ve Sir Derya'nın orta kesiminde, bugünkü Taşkent bölgesinde oturuyorlardı ve İrani bir kavim olup, V-VI. yüzyılda Kafkasya ötesine yerleşmişlerdi⁵.

VII. yüzyıl civarında Batı Göktürk Devleti'nin çözülmesinden sonra meydana gelen mücadeleler sırasında Peçenekler batıya doğru itilmiştir. Özellikle Karlukların güç kazanması onları Talas boylarından Sir Derya boylarına doğru harekete geçirmiştir. Ancak birçok Oğuz boyunun da kuzeydeki Kumanların yayılmasına bağlı olarak Sir Derya yönüne hareket etmesi Peçenekleri sıkıştırmış ve onların Hazar Kağanlığı'na komşu bölgelere gelmesine yol açmıştır. Asya'daki bu göç hareketleri daha verimli otlaklar elde etme amacıyla yapılmış ve birçok kavmin yerinden oynamasına sebep olmuştur⁶. “*Hudûd El-Âlem*”in 20. bölümünde Peçeneklerin ilk yurtları şu şekilde anlatılır⁷:

20. Peçenek Türkleri Hakkında Bilgi

“Bu ülkenin doğusunda Oğuz sınırları, güneyinde Birtas ve Baradûs sınırları, batısında Macar (Macaristan) ve Ruslar, kuzeyinde Ruthâ Nehri vardır. Bu ülkenin halkı her bakımdan Kimekler'e benzer. Bütün komşuları ile savaş halindedir. Peçeneklerin kasabası yoktur. Liderleri ise içlerinden biridir.”

47. bölüm ise Peçeneklerin yeni yurdunu anlatır⁸:

47. Hazar Peçenekleri Ülkesi Hakkında Bilgi

“Bunların doğusunda Hazar Dağları, güneyinde Alanlar, batısında Gurz Deniz'i, kuzeyinde Mirvat bulunmaktadır. Bu insanlar zamanında Peçenek Türkleri'nin bir grubuydu, fakat gelip burayı fethettikten sonra buraya yerleştiler. Kulûbe ve çadırlarda yaşar, sığır ve koyun yetiştirirler. Aynı bölgede, Hazar Dağları'nda yer alan otlak yerler boyunca göç ederler. İslam ülkelerine getirilen Hazar köleleri genellikle buradandır...”

VIII. yüzyıl İç Asya'da önemli kavim hareketlerinin olduğu bir zamandır. 744 yılında Uygurlar iktidarı Göktürk Devleti'nden devralırlar, yüzyılın sonuna doğru Oğuz boyları Aral Gölü bölgesinde belirirler. Böylece Oğuzlar Peçeneklerin doğrudan doğruya komşusu olurlar. Bu zamanda Peçeneklerin Hazarların yerleşik ahalisine ve ticaret kervanlarına baskınlar yaptığı ve Hazarları zor durumda bıraktığı görülür. Peçeneklerin bu hareketlerinden özellikle Harezmi ve İtil şehri arasındaki kervan ticareti zarar görmektedir. Bu devirde Hazarların gücü

⁵ Vászary, age, 231-232; M. İ. Artamonov, *Hazar Tarihi-Türkler, Yahudiler, Ruslar*. (İstanbul: Selenge Yayınları, 2. Baskı, 2004), 448.

⁶ Akdes, *IV-XVIII. Yüzyıllarda...*, 44; Vászary, age, 231-232.

⁷ Sezin Orhan (Kurulay), *Hudûd El-Âlem'e Göre 10. Asırda Türk Boyları*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007), 82, <http://www.belgeler.com/blg/15j7/hudd-el-lem-e-gre-10-asirda-trk-boylari-according-hudud-el-lem-turkish-clans-in-10th-cetry> (ET: 27.03.2012); Bálint Zoltán Takács, “IX. Yüzyılda Hazarlar, Peçenekler ve Macarlar”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 872, www.akpulat.net/?p=3323 (ET: 11.04.2012)

⁸ Kurulay, agt, 163; Bálint Zoltán Takács, “A Magyar Honfoglalás Előzményeiről”, *Savaria* 27 (2002): 204, <http://www.nadasymuzeum.hu/pdf/287.pdf> (ET: 29.03.2012); Takács, “IX. Yüzyılda Hazarlar, Peçenekler ve Macarlar”, age, 872.

az olduğundan Peçeneklere karşı daha doğuda bulunan Oğuzlardan yardım istemişler; Oğuzlar da Karluklar, Kumanlar ve Hazarların yardımıyla Peçeneklere baskı yapmış ve Peçenek zümrelerinin 860'lı yıllardan başlayarak aralıklı şekilde 880-889 yıllarına kadar süren İdil nehrinin batı kısmına çekilme hareketinin başlamasına sebep olmuşlardır. Peçenekler, İç Asya'dan batıya doğru gelmekte olan kavimlerin önlerini açmışlar, batıya doğru ilerlemeleri yeni göç hareketlerini tetiklemiş ve arkalarından Oğuzların ve Kumanların da gelmesine zemin hazırlamıştır. Peçeneklerin bir kısmı İdil (Volga) nehrini geçmeyip Oğuzlarla beraber yaşamaya devam etmiştir. Bunlar hakkında Konstantinos Porphyrogenetos şöyle der⁹: “...ve halen onlar arasında yaşıyorlar... elbiselerinin üst kısmı diz kapaklarına kadar kısaltılmış, yenleri de omuz hizasından başlayarak kesilmiştir; onlar bununla akraba ve kabiledaşlarından koparıldıklarını göstermektedirler.”

Macar-Peçenek İlişkileri

Peçenekler İdil nehrinin batısına geçince burada yaşayan ve aslen bir Fin-Ugor kavmi olan Macarlarla karşılaşmışlardır. Macarlar büyük bir ihtimalle IX. yüzyılın başlarında Ural Dağları civarında bulunan “ilk yurtlarından” Türk zümrelerinin baskısı ile çıkarak İdil nehrinin aşağı kısımlarına inmişler ve Hazarların hâkimiyetinde olan Don ve Kuban sahasına yerleşmişlerdir. Macarlar hem ilk yurtlarında, hem de Don ve Kuban sahasında kuvvetli bir Türk etkisi altında kalmışlardır. Konstantinos'un “Levedia” diye adlandırdığı Don ve Kuban arasındaki sahaya yerleştikten sonra Kiev civarına, aşağı Tuna'ya ve Kırım Yarımadası'na akınlar yaptıkları bilinmektedir¹⁰. Konstantinos, Macarlardan “Türkler” diye bahseder ve reisleri Levedi'nin adını eserinde sekiz sefer anar¹¹. Bu, Levedi'nin Macar boyları arasında önemli bir şahsiyet olduğunun bir göstergesidir: “Türkler eskiden beri ilk reisleri Levedi'nin adından Levedia diye anılan Hazarlara yakın bir sahayı tutmuştu.”¹² Macar boyları Levedia'da 20-30 sene kadar kalmış ve bu süre zarfında Türk etkilerini daha da şiddetli şekilde hissetmişlerdir. Macarlar burada yaşarken İç Asya'da gelişen kavim hareketleri sonucunda Peçenek zümrelerinin göçüne tanık olmuş ve Peçenek etkisini günden güne daha çok hissetmeye başlamışlardır¹³. Peçeneklerin Macarlarla ilk defa ne zaman temasa geldiği tam olarak bilinmemektedir. Bir ihtimale göre iki kavim arasındaki ilk temas İdil ve Yayık nehirleri arasında buldukları sırada gerçekleşmiştir. Macarların Don boylarına çekilmeleri Peçeneklerin İdil'e yaklaşmalarından önce ise Macar boylarının Don taraflarına çekilmesi

⁹ Konstantinos Porphyrogenetos'un “*De administrando imperio*” adlı eseri, s. 16'dan aktaran Artamonov, age, 449; Vásary, age, 232; Naciye Güngörmüş, *Macaristan'da Değişim ve Demokrasiye Geçiş (1989-2009)* (Ankara: Köksav, 2010), 22; Sümer, age, 213; Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda...*, 44; René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu Attila-Cengiz Han-Timur* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996), 182.

¹⁰ Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1937), 45; Takács, “IX. Yüzyılda Hazarlar, Peçenekler ve Macarlar”, age, 874.

¹¹ Takács, “IX. Yüzyılda Hazarlar, Peçenekler ve Macarlar”, age, 874.

¹² Biborszületett Konstantin, A birodalom kormányzása. Ford. Moravcisk Gyula. Bp. 1950. s. 171'den aktaran [Matuz, age.](#)

¹³ Kurat, *Peçenek Tarihi*, 45.

doğrudan doğruya Peçeneklerle ilişkili olmalıdır. Eğer bu böyle değilse, o zaman Macarların Peçeneklerle ilk teması Don boylarında gerçekleşmiştir¹⁴.

Peçeneklerle Macarlar arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, Macarlar bu çarpışmalarda büyük kayıplar vermiş ve neredeyse imha edilme noktasına kadar gelmişlerdir. Konstantinos'un kaydına göre Macarların ilk Peçenek hücumuna maruz kaldıkları yer Levedia'dır¹⁵. Macarlar şiddetli Peçenek hücumları karşısında bu sahada daha fazla tutunamamışlar ve 885 yılında batıya, Orta Dinyeper istikametine doğru çekilmişlerdir. Macarlar reisleri Levedi'nin önderliğinde "Etelköz" denilen sahaya yerleşmişlerdir. IX-X. yüzyıl Karpatlar Havzası'nın tasvirini yapan Konstantinos, Macarların Karpatlar Havzası'na gelmeden önce Kangar olarak da adlandırılan Peçenekler tarafından yenilgiye uğratıldığını, bunun üzerine bir kısmının İran taraflarına, Kafkasların güneyine, Tiflis havalisine çekildiğini – bunlar Macarların eski adı olan *Savartoi Asphaloi* olarak adlandırılır – bir kısmının ise reisleri Levedi'nin önderliğinde batıya doğru göç ettiğini belirtir¹⁶. İran taraflarına giden Macarlar Peçeneklerin hâkimiyetini kabul etmiş olan Macar zümreleri olabilir. Karpatlar Havzası'na yerleşen Macarlar aradan yüzyıllar geçmiş olsa da doğuda kalan Macar boylarını unutmamış, hatta onları bulmak amacıyla 1235'te yola çıkan dört Dominiken keşişinden biri olan Julianus (XIII. yüzyıl) bu Macarları bulmuş ve onlarla temas kurmuştur. Moğol istilası sırasında doğuda kalan bu Macar zümresi kaybolmuş, ancak hatırası Başkırdestan'daki kavim adlarında bugüne kadar yaşayagelmiştir¹⁷. Konstantinos yaşanan olaylar hakkında şöyle der¹⁸:

"Lakin bu zamanda onları Türkler diye değil, bazı sebeplerden dolayı Savard Asfaloi diye adlandırıyorlardı. Türkler ve o zaman Kangarlar diye adlandırılan Peçenekler arasındaki savaşta Türklerin ordusu yenilmiş ve ikiye ayrılmıştı. Bir kısmı doğruya gitmiş, "Pers" ülkesine yerleşmiş ve bunları bugüne kadar Türklerin eski ismi olan Savard Asfaloi diye adlandırmışlardı, diğer kısmı ise reisleri ve komutanları Levedi ile birlikte yerleşim amacıyla batıya şimdilerde Peçenek kavminin oturduğu Etelköz diye adlandırılan sahaya gitmişti."

"*De administrando imperio*"da "Etelköz" Dinyeper, Bug, Dinyester, Prut ve Seret nehirleri arasında gösterilmektedir ve adının nehirler arası anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Macarların ikinci defa Peçenekler tarafından sıkıştırıldığını dikkate alırsak bu sahanın Dinyester ve Tuna arasında olması kuvvetli bir ihtimaldir. Eserin 37. bölümünde Peçenekler,

¹⁴ Kurat, *Peçenek Tarihi*, 45-46; Sümer, age, 213; Artamonov, age, 436; İsmail Doğan, "Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47: 2 (2007): 3, acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/4624/5138.pdf (ET: 28.06.2012); Bálint Hóman, Gyula Szekfű, *Magyar Történet* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928), <http://www.elib.hu/00900/00940/html/> (ET: 17.12.2012)

¹⁵ Kurat, *Peçenek Tarihi*, 46.

¹⁶ Vásary, age, 225.

¹⁷ F. Eckhart, *Macaristan Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı [Tıpkı Basım], 2010), 7; Gyula Kristó, János Barta & Gergely Jenő, *Magyarország Története Előidőktől 2000-ig*, (Basım yeri belirtilmemiş: Pannonica Kiadó, 2002), 16; Sümer, age, 213; Güngörmüş, age, 18; László Rásonyi, *Doğu Avrupa'da Türklük* (Notlarla yayına hazırlayan: Dr. Yusuf Gedikli), (İstanbul: Selenge Yayınları, 2006), 97; László Rásonyi, *Tarihte Türklük*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 3. Baskı, 1993), 130; Doğan, agm, 3; L. Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986), 347.

¹⁸ Biborszületett Konstantin, A birodalom kormányzásá. Ford. Moravcisk Gyula. Bp. 1950. s. 171, 173'ten aktaran [Matuz, age.](#)

Hazar-Oğuz saldırısı sonucu yurtlarından ayrılmış, Macarları yenmiş ve onların topraklarına yerleşmiştir. Aynı eserin 38. bölümünde ise Peçenekler, diğer adıyla Kangarlar Hazarlarla yaptıkları savaşta yenilmiş ve ondan sonra Macarların topraklarına gelmişlerdir. Peçenekler ister birleşik bir Hazar-Oğuz saldırısı sonucu olsun, ister yalnızca Hazarlardan olsun ağır bir yenilgi almışlar ve bunun sonucunda Macarlara saldırmışlardır¹⁹. “*Hudûd El-Âlem*”in 22. bölümünde Macar Ülkesi şu şekilde tasvir edilir:

22. Macar Ülkesi Hakkında Bilgi

“*Macarların doğusunda bir dağ bulunmaktadır, güneyinde Vanandar denen bir Hristiyan boyu mevcuttur. Kuzeyinde ve batısında ise Rüs (Rusya) bölgeleri vardır. Bu ülkenin savaş halinde hükümdarıyla birlikte gelecek 20.000 askeri bulunmaktadır. Buranın hükümdarına “Yula” denir. Ülkenin uzunluğu 150 fersah, genişliği ise 100 fersaktır. Macarlar, kışın ülkeyi Ruslardan ayıran nehrin kıyısında kalırlar. Yiyecekleri balıktır ve balıkla geçinirler. Zengin bir toplumdur. Ülkede çok sayıda ağaç ve akarsu vardır. Buranın halkı güzel ve heybetlidir. Macarlar etrafındaki bütün kâfirlerle savaş halindedir ve hep galip gelir...*”²⁰

Macarların Etelköz havalisine yerleşmesi ile Hazarlar ve Macarlar arasındaki ilişkilerin kuvvetlendiği ve daha sıkı hale geldiği görülür. Bunda Hazarların Peçenekler gibi kuvvetli bir boyla komşu olmak istememeleri ve onları kendi sınırlarından mümkün olduğu kadar uzak tutmak istemelerinin, hatta Peçeneklerle kendi aralarında Macarlar vasıtasıyla tampon bir bölge oluşturmak istemelerinin de büyük etkisi vardır. Macarları Peçeneklerle mücadeleye teşvik etmek için Hazar Kağanı Macarların reisi Levedi’ye bir Hazar prensesini eş olarak vermiştir²¹. Hazarlar Macar boylarını Peçeneklere karşı daha da kuvvetli hale getirmek için onları Levedi’nin şahsında birleştirip teşkilatlandırmak istemişler, ancak bu hamleden pek bir yarar sağlanamamış ve Macar boyları Peçenek baskısı sonucunda daha da batıya çekilmek zorunda kalmışlardır. Macarlar zaten uzun bir zamandır Hazar idaresinde yaşamaktaydılar ve Hazarların yaptıkları savaşlarda onlara yardım etmekle sorumluydular. Doğuda Oğuzların yardımıyla Peçenekleri yenen Hazarların, batıda Macarların yardımını istemeleri şaşılacak bir durum değildir. Peçeneklerin Hazarlarla Macarlar arasındaki sahaları işgal etmesi ve Hazarların varlığını tehlikeye düşürmesi birtakım tedbirler alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Hazar Kağanı, “*yüksek rütbeli, duyarlı ve cesur ve Türkler arasında ilk ve tek olduğunu*” yazdığı Levedi’nin bütün Macarların başı olmasını istemiş; ancak Levedi bu teklifi reddetmiş ve Álmos’un (855 civarı-895) oğlu Árpád’ı (895-900 civarı) kendi yerine önermiştir. Bu öneri Hazarlar tarafından da kabul edilmiş ve Árpád, Hazar âdetine göre – belki de Bizans’tan alınan bir adet uyarınca – bir kalkan üzerinde kaldırılarak bütün Macar boylarının reisi ilan edilmiştir. Bu olay bir yandan Árpád’ın reisliğine meşruiyet kazandırırken, bir yandan da Macar-Peçenek

¹⁹ Takács, “A Magyar Honfoglalás Előzményeiről”, agm, 201; Takács, “IX. Yüzyılda Hazarlar, Peçenekler ve Macarlar”, age, 873.

²⁰ Kurulay, agt, 82-83.

²¹ Kurat, *Peçenek Tarihi*, 47; Artamonov, age, 441.

çarpışmalarında Hazarların da önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir²². “*De administrando imperio*”nun 38. bölümüne göre “*Árpád’tan önce Türklerin başka bir prensleri katiyen olmamıştı ve bu andan itibaren bugüne kadar da Turkia prensi onun kavminden olmaktadır.*”²³

890 yılında Bizans ve Tuna Bulgarları arasında bir savaş çıkmıştır. Bu sırada Bizans ordusunda Hazar birlikleri de yardımcı kuvvet olarak bulunmaktaydı. Bizans ordusunu yenen Bulgarlar özellikle Hazar esirlerine kötü muamele etmişler ve burunlarını keserek Bizans’a geri göndermişlerdir. Bulgarlarla başa çıkamayacağını anlayan Bizans İmparatoru VI. (Bilge) Leon (886-912) 894’de Macarlara bir elçi göndererek onların yardımını istemiştir. Bu çağrı Macarları ilk defa Avrupa devletlerinin işlerine karışmaya sevk etmiştir. Macarların başında bulunan Árpád ve Kurszán (?-904) yardım edeceklerini bildirmiş, ardından Macarlar Tuna nehrinin sağ kıyısına geçerek Bulgar topraklarını yakıp yıkmış ve ülkeyi yağmalamışlardır. Bunu duyan Bulgar Kralı Simeon (893-927) Macarları karşılamaya çıkmış, ancak yapılan savaşta yenilgiye uğramıştır. Macarlar Bulgar başkenti Preslav’a kadar ilerlemiş, bol miktarda ganimet ve savaş esiri almışlardır. Yaşanan gelişmeler karşısında Simeon barış teklifinde bulunmak zorunda kalmışsa da Macarlardan intikam alma fikrini hiçbir zaman unutmamıştır. Birliklerini yeniden toplayan Simeon Peçeneklerle de ittifak kurmuştur. 895 yılında yine bir sefer sebebiyle ülkede bulunmayan yaklaşık 20.000 kişilik Macar ordusunun yokluğundan yararlanan birleşik Bulgar ve Peçenek orduları ülkeye girerek savunmasız haldeki Macarlarla çarpışmış ve onları yenilgiye uğratmıştır. İmparator Konstantinos yaşanan gelişmeleri şöyle anlatır: “*Türkler sefere gittikleri zaman Peçenekler Simeon’la beraber Türklere karşı yürüdüler, ailelerini yok ettiler ve topraklarının korunması amacıyla geride bıraktıkları Türkleri berbat bir halde sürdüler*”²⁴. Seferden dönen Macarlar ülkelerinin halini ve halkın içine düştüğü durumu görünce Peçenek tehlikesinden uzaklaşmak için yeni bir yurt arayışı içine girmişler, 895-896 yılında Karpat Dağları’nın kuzeybatı yönünde bulunan Verecke Geçidi’ni aşarak Karpatlar Havzası’na inmişler, Tuna-Tisa nehirleri ve Balaton Gölü civarına gelerek bu sahalara yerleşmişlerdir. Bir kısmı da Peçeneklerin önünden uzaklaşırken dağ geçitlerinin arasına sıkıştıklarından dolayı Erdel boğazlarından geçerek Moravya seferleri sırasında zaten aşına oldukları bugünkü yurtlarına gelmişlerdir²⁵. Macar tarihinde “*Öskronik*” diye adlandırılan kroniğin sayfalarında Peçenek saldırısının hatırası efsanevi bir şekilde korunmuştur. Buna göre Macarlar, Pannonia arazisine göç etmeden önce “*Alpleri geçerek sayısız kartal*”²⁶ gördükleri bir yere vardılar ve bu kartallar ağaçlardan üzerlerine sinekler gibi indiğinden ve sığırlarını ve atlarını iştahla yiyip bitirdiğinden dolayı burada kalamadılar.”²⁷ “*Öskronik*” ayrıca Erdel sahasında başlarından geçenleri de anar: “*Erdel olarak bilinen*

²² Kurat, *Peçenek Tarihi*, 41, 47-48; Artamonov, age, 443; Pálóczi, age, 10; Takács, “IX. Yüzyılda Hazarlar, Peçenekler ve Macarlar”, age, 875; [Matuz, age](#).

²³ Takács, “A Magyar Honfoglalás Előzményeiről”, agm, 208-209.

²⁴ Biborszületett Konstantin, A birodalom kormányzása. Ford. Moravcisk Gyula. Bp. 1950. s. 177’den aktaran [Matuz, age](#).

²⁵ Artamonov, age, 445-446; Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda...*, 46; Eckhart, age, 9, 11; Doğan, agm, 3; Rásonyi, *Doğu Avrupa’da Türklük*, 97; Grousset, age, 179; Güngörmüş, age, 22; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, 1995), 238; Kristó vd., age, 19-20; Pálóczi, age, 9; Takács, “IX. Yüzyılda Hazarlar, Peçenekler ve Macarlar”, age, 879; Mualla Uydu Yücel, “Balkanlar’da Peçenekler”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 1272, 4. dipnot, www.akpulat.net/?p=3323 (ET: 11.04.2012); Hóman, Szekfü, age.

²⁶ Macar dilinde kartal “sas” kelimesiyle ifade edilir. Eski Macarcada bunun karşılığı “besék” kelimesidir.

²⁷ Képes Krónika. Bp. 1964, s. 85’ten aktaran [Matuz, age](#); Pálóczi, age, 9

Macaristan'ın sınırlarına vardılar. Burada eşlerinin ve mallarının korunması amacıyla yedi tabya inşa ettiler ve bir süre burada kaldılar... Erdel'de dinlendiler ve sığırları güç topladılar."²⁸ Bundan başka VI. Leon da Macarların bugünkü yurtlarına göçünü, Macarları yine Türkler diye anarak "Türkler geriye döndükten ve topraklarını mahvedilmiş ve yağmalanmış halde bulduktan sonra bugün de yaşadıkları toprağa yerleştiler" şeklinde belirtmiştir²⁹.

898 yılı olaylarından bahseden bir Rus kroniğinde Macarlar hakkında şöyle denilmektedir: "Ugorlar, şimdilerde Ugor Dağı denilen Kiyef Dağı'nın yanından geçip giderek Dinyeper'e geldiler ve orada Kıpçaklarla birleşerek onların başına geçtiler." Hemen ardından gelen satırlarda doğudan gelen Ugorların – yani Macarların – Ugor Dağı – yani Karpatlar – denilen ulu dağları aşarak, Voloh ve Slavyanlarla savaşmaya başladıkları, Volohları kovdukları, ardından Ugorya adını alacak olan toprakları işgal ettikleri anlatılır. Anonymus'un "Gesta Hungarorum" adlı kroniğinin 9. bölümü bu olayın hatırasını muhafaza eder³⁰: "Reis Álmos ve yiğitleri ise zaferden sonra Rusların topraklarını ele geçirdiler ve mallarına el koyarak ikinci haftada Kiev şehrini kuşatma altına aldılar..." Genel görüş – keza "Gesta Hungarorum" da bunu teyit etmektedir – bu göç esnasında Macarların Kiev'e saldırdıkları yönünde olsa da, Macarların yolu Kiev'den uzakta bulunan Karadeniz bozkırlarından geçmektedir ve Rus kroniğinin bu yöndeki notu da kronolojik açıdan bunu doğrulamaktadır³¹.

Macarlar, Karpatlar Havzası'na yerleştikten sonra başta Pannonia olmak üzere kuzey İtalya ve Frank Devleti'nin içlerine kadar akınlar yapmışlar ve tüm Avrupa'yı dehşete sürüklemişlerdir. Pavya'ya kadar İtalya'nın istilası (900), Macarların Ausburg yakınlarında son Karolenj Kralı Louis I'Enfant'ı (900-911) yendikleri Almanya istilası (910), Loren'e yaptıkları akın (919), Pavya'nın yağmalanması, Provence ve Bourgogne Frank Krallığı'na kadar uzanan Alpler ötesi akınları (924), Champagne'da Attigny'ye kadar uzanan seferler (937), Loren, Champagne, Burgonya'nın tahrip edilmesi (954) bu akınların en önemlileridir. Sonunda 10 Ağustos 955 tarihinde Alman Kralı I. Otto (962-973) Macarları Ausburg yakınlarındaki Lechfeld'te imha edince geçmişte Avrupa devletlerine korku salan ve "Tanrı'nın Kırbacı" olarak isimlendirilen Atilla'nın zamanını yaşatan Macarların devri de kapanmıştır. Macar Kralı Vajk bu coğrafyada yaşamak istiyorlarsa buranın şartlarına uymak zorunda olduklarını çok geçmeden anlamış ve 1000 yılında Roma'dan Katolikliği alarak Aziz István (997-1038) adıyla vaftiz olmuş, bu olay Macar ve Avrupa tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Macarlar o tarihe kadar Batı dünyası için bir tehlike olurken, o tarihten sonra Batı dünyasını doğudan gelecek her türlü tehlikeye karşı koruyan bir kalkan görevi üstlenmişler ve "Hristiyanlığın kalkanı" unvanını kazanmışlardır³².

Macarların Avrupa coğrafyasında ortaya çıkışı Avar hücumlarından sonra doğudan gelen göçebe kavimlerle karşı karşıya gelmemiş olan Orta Çağ Avrupa halkları üzerinde uzun yüzyıllar boyunca müthiş bir etki yaratmıştır. Tıknaz, tıraş edilmiş kafalarının tepesindeki saç

²⁸ [Matuz. age.](#)

²⁹ Takács, "A Magyar Honfoglalás Előzményeiről", agm, 201.

³⁰ Dezső Pais -György Györffy, *Anonymus-Gesta Hungarorum*, (Budapest: Magyar Helikon, 1977), 86.

³¹ Artamonov, age, 446; Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda...*, 46.

³² Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda...*, 46-47; Grousset, age, 179; Kristó vd., age, 23; Marc Bloch, *Feodal Toplum* (Ankara: Opus Yayınları, 3. Baskı, 1998), 49-51.

belikleriyle, hayvan derileri giyinmiş, basık boylu ama güçlü atlara binen Macarlar, Avrupalıların hiç de alışık olmadıkları savaş tarzlarıyla Avrupa halkları arasında tam anlamıyla bir panik havası estirmişlerdi³³. Macarları ve Peçenekleri birlikte anan ve Regino Pnumi Abbot (892-899) tarafından 908'de yazılan “*Chronicon*”da “889’da bir hayvandan daha acımasız bu ulus İskitlerin topraklarından geldi, çünkü oradan kendilerinden sayıca ve cesaret açısından daha üstün olan Peçenekler tarafından sürülmüşlerdi” şeklinde bir kayıt vardır³⁴. İmparator VI. Leon “*Taktika*” adlı eserinde Macarların savaş taktikleri hakkında bilgi verir. Macarlar sefere çıkmadan önce keşif birlikleri gönderirler ve sefer sırasında ordugâhlarının çevresine nöbetçiler koyarlardı. Çarpışma sırasında düşman saflarını önce ok yağmuruyla bunaltırlar, sonra da yıldırım gibi saldırıya geçerek düşman saflarını darmadağın ederlerdi. Bu taktikleri işe yaramazsa gerçek olmayan bir geri çekilme hareketi yaparlar ve dağılan düşman birliklerinin üzerine yeniden saldırarak onları geri çekilmek zorunda bırakırlardı. Macarlar daima ihtiyat kuvvetleriyle hareket ederler, bu ihtiyatlar savaşın en kritik anında devreye girerler ve zaferin kesinleşmesine katkıda bulunurlardı. Macar birlikleri geriye çekilen düşmanı durup dinlenmeden takip ederlerdi³⁵.

Macarlar, Karpatlar Havzası’na girdikten sonra onlardan boşalan sahalara Peçenekler yerleşmiş ve Karadeniz’in kuzeyinde Don’dan Tuna’ya kadar uzanan geniş bozkırlara aşağı yukarı yüz elli yıl boyunca hâkim olmuşlardır. Peçenekler, Rus tarihi üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Ünlü Rus tarihçisi Vasily Osipovich Klüçevski (1841-1911) “Rusların steppe mücadelesi”nin Peçeneklerle başladığını belirtmiştir³⁶.

De administrando imperio’da Peçenekler

Bizans İmparatoru Konstantinos Porphyrogennetos “*De administrando imperio*” adlı eserinde Peçeneklerin sekiz boya ayrıldığını belirtir ve bu boyların adlarını anar: Yavdı Erdim (Parlak Edim), Küerçi Çur (Gök Çur), Kabukşin Güla (ağaç kabuğu renginde Yula), Suru Külbey (Külrengi Külbey), Kara Bay (Siyah Bay), Boru Tolmaç (Bozrenk Dilmaç), Yazı Kapan (Bozkır rengi kapan), Bula Çoban (Alaca Çoban). Bu boy adları hakkında iki görüş özellikle önemlidir³⁷. Gyula Németh’e göre her boy adının ilk kısmı bir at rengi, ikinci kısmı ise bir unvan sıfatıdır. Buna göre Peçenek ordusunun bölünüşü eski Türk, özellikle de Hun geleneğine göredir. Bu, boy reislerinin haiz olduğu bir unvandır³⁸. Macar tarihçisi György Györffy’e (1917-2000) göre ise renkler oymak bayrağının rengi ile ilgilidir. Göçebe halklarda buna birçok örnek gösterilebilir. Györffy, boyların her birinin büyük ırmaklar boyunca

³³ Artamonov, age, 446-447.

³⁴ “*Chronicon*”da 906’ya kadar yaşanan olaylar anlatılmıştır. 889, 894 ve 901 yılları Macarların ve Şarlman’ın (Karolenj İmparatoru 800-814, Lombard Kralı 774-814, Frank Kralı 768-814) gerçekleştirdiği birtakım olaylarla bağlantılıdır. Söz konusu eser bir kronik olsa da belli bir tarihte gerçekleştiği yazılan olayların kesinlikle o tarihte gerçekleştiği düşünülmemelidir. Takács, “IX. Yüzyılda Hazarlar, Peçenekler ve Macarlar”, age, 877-878.

³⁵ Grot. “*Moraviya i madyarı*”, s. 317-318’den ve Moravcsik. *Taktika L’va Modrogo kak vengerskiy istoričeskiy istočnik*. Acta Historica Academiae Scient. Hungaricae, I, 1952, s. 161-184’den aktaran Artamonov, age, 447; Kristó vd., age, 24.

³⁶ Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda...*, 47.

³⁷ László Rásonyi, *Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler* (Yayına Hazırlayanlar: Ş. K. Seferoğlu, Adnan Müderrisoğlu), (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1983), 22; Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 131.

³⁸ Rásonyi, *Türk Devletinin Batıdaki...*, 22; Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 131.

yerleştiğini, reislerinin ise maiyetleriyle beraber nehirlerin kıyısında kışlık ve yazlık yerler arasında gezdiğini belirtir³⁹.

İmparator Konstantinos, Yazı Kapan, Kabukşin Güla ve Küerçi Çur boyunu Kangar adı altında toplayarak Peçeneklerin içinde en kahraman boylar olarak adlandırır⁴⁰: “*Peçenekler Kangar olarak da isimlendiriliyor; fakat hepsi değil, sadece üç eyaletin, yani Yavdi Ertim, Küerçi Çur ve Kabukşin Yula eyaletlerinin kavimleri; Kangar isminin de ifade ettiği üzere bunlar diğerlerinden daha yiğit ve daha soyludur.*” Gerçekten de Orta Asya’da “cesur” anlamına gelen Kingir sözü bugün de kullanılmaktadır. Konstantinos’a göre Kangar kelimesinin anlamı “asil” (yani aristokrat) demektir⁴¹. Peçeneklerin ikamet yerleri Tuna ve Don nehirleri arasında olduğundan ticaret hayatları oldukça gelişmiş, hayvan besleme konusunda oldukça ilerlemişler ve ekonomilerinin gelişmesine paralel olarak deri ihraç etmeye de başlamışlardır⁴².

Macaristan’da Peçenekler

Peçeneklerin Macarlarla 860 yılından çok daha önceki zamanlardan beri temasta buldukları bilinen bir gerçektir. İki kavim arasında zaman zaman çok şiddetli çarpışmalar yaşanmış olsa da, Macar boyları Peçenekler tarafından yerleştikleri sahalardan çıkarılsa da ilişkiler bir şekilde sürekli devam etmiş, hatta 892’den sonra daha da sıkı bir hale gelmiştir. 934 yılında Bizans’a yapılan seferde Peçenek birliklerinin de hazır bulunduğu ve seferin komutanlığını yaptıkları bilinmektedir⁴³.

Peçenek zümreleri Macaristan’a kuzeyden, doğudan ve güneyden olmak üzere üç yönden gelmişlerdir. Güneyden gelen Peçenekler Demirkapı yoluyla, doğudan gelenler Karpat Dağları’nın güney geçitlerini takiben Maros ve Szamos nehirlerini takip ederek batı yönünde ilerlemişler, Meszes Kapısı yoluyla Erdel, Sebes-Körös ve Szamos ovalarına gelmişlerdir. Son grubu Karpat Dağları’nı Seret ve Prut nehirlerinden geçerek Tisa’ya gelen Peçenekler oluşturmuştur. Peçeneklerin Tisa bölgesine girişleri Árpád zamanına, yani X. yüzyılın başına denk gelmektedir. X. yüzyılın ortalarına doğru Macarların kuzey komşuları artık Peçeneklerdir. Macar reisi Zolta (907-947) onları bir Alman hücumuna karşı koymak üzere batı sınırında Fertő gölü boyuna yerleştirmiş ve oğlu Taksony’a buradan bir kız almıştır. Taksony (950’li-960’lı yıllar/970 civarı) zamanında birçok Peçenek boyunun Macaristan’a geldiği, başlarında Tanuzaba isimli bir reislerinin bulunduğu ve kuzey Macaristan’da Kemej arazisine yerleştirildikleri bilinmektedir. Tanuzaba’nın oğlu Macarlar Hristiyanlığa geçtiği ve Tanuzaba Hristiyan olmayı reddettiği sırada doğduğu için Türk ad verme geleneğine göre

³⁹ Rásonyi, *Türk Devletinin Batıdaki...* , 22; Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 131; Pálóczi, age, 9-11. Ayrıca Peçenek boy ve kale isimleri için bkz: Vörös, “Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar”, age, 1221-1232.

⁴⁰ Konstantinos Porphyrogenetos’tan aktaran Vásary, age, 231; Kiszely, age, 69; Vörös, age, 1219.

⁴¹ Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda...* , 55; Vörös, age, 1220.

⁴² Rásonyi, *Türk Devletinin Batıdaki...* , 22-23; Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 131; Rásonyi, *Doğu Avrupa’da Türklük*, 97-98; Sümer, age, 213; Pálóczi, age, 10.

⁴³ Kurat, *Peçenek Tarihi*, 241.

“isyan” anlamına gelen Ürkünd adını almıştır⁴⁴. “*Gesta Hungarorum*” bu olaydan şöyle bahseder⁴⁵:

“*Bu sırada Peçenek topraklarından yönetici soya mensup bir yiğit gelmişti. İsmi Tanuzaba idi: Ürkünd’ün babası ve Tomaj soyunun atasıydı. Hükümdar Taksony kendisine Tisa nehrine kadar Kemej civarında yerleşecek topraklar vermişti; burada şimdi Abád nehir geçidi bulunuyor. Bu Tanuzaba hükümdar Taksony’un torunu Kral Aziz István zamanına kadar yaşamıştı. Takdis edilmiş Kral István, Tanrı’nın emirlerini va’z ve Macarları vaftiz ettiğinde, inancına sadık kalan Tanuzaba Hristiyan olmayı reddetti; kendisi ve karısı Hristiyan olarak ve İsa’nın himayesinde ebediyete kadar yaşamamak için hayattayken karısıyla birlikte Abád nehir geçidine defnedildi. Fakat oğlu Ürkünd bir Hristiyan olarak ebediyete kadar İsa’nın himayesinde yaşayacaktır.*”

“*Gesta Hungarorum*”a göre 931 yılında reis Zolta ülkenin sınırlarını çizmiş ve Peçenekleri sınır muhafızı olarak görevlendirmiştir⁴⁶:

“*...Macaristan’ın sınırlarını çizdi: Bizanslılar yönünde tamamıyla Vaszil Kapısı ve Sırp ülkesine kadar, batıya doğru tamamıyla Spalato şehrinin bulunduğu denize kadar; Almanlar tarafında ise tamamıyla Göncöl köprüsüne kadar. En son bölgede büyükbabası reis Álmos’la Pannonia’ya gelen Ruslar’ın görevi olarak belirlenmiş olan bir kale inşa ederler. Aynı sınırdaki gelecekte herhangi bir zamanda üzerlerindeki acıdan dolayı kızgın olan Almanlar, Macarların sınırlarını mahvetmesinler diye bir hayli Peçeneği de ülkesinin korunması için Mosony isimli bataklıkta ötesine yerleştirmişti. Çeklerin tarafında ise sınırı bilhassa reisleri Macaristan’ın reisine yıllık vergi ödemesi koşuluyla Morva ırmağına kadar belirlemişti. Aynı şekilde Lehlerin tarafında – daha önceden Böngér’in oğlu Bors’un yaptığı gibi – ülkenin sınırını Tatra Dağı’nın yanına koymuştu.*”

Peçeneklerin Macaristan’a ilk defa ne zaman geldikleri tam olarak bilinmemekle beraber, Macar yönetici tabakasının Peçeneklerin yüksek askeri kabiliyetlerini iyi bildiğinden Peçenek zümrelerini kendi hizmetlerine almak için özel bir gayret gösterdikleri rahatlıkla anlaşılabilir. Peçenekler askerlik yaparak devlete olan borçlarını ödüyorlar ve vergi vermiyorlardı. Peçeneklerle beraber Macar topraklarına Oğuzlar, Berendiler ve Kumanlar da gelmiş; ancak bunlar birbirine karıştığından en çok isimleri geçen Peçenekler olmuştur. Peçeneklerin Macaristan’a en son 1123 yılında geldiği bilinmektedir. Bu zümrenin 1122’de Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos (1118-1143) tarafından Berce yanında yenilen Peçenekler olduğu anlaşılmaktadır. Macar kronik yazarı János Thuróczy’e (1435?-1489?) göre Macar Kralı II. István (1116-1131) 1123 yılında bu Peçenek zümresini memnuniyetle kabul etmiş ve onlara Macarlardan daha çok değer vermiştir. Bütün bu bilgilerden Peçeneklerin Macaristan’a girişlerinin bir buçuk-iki yüzyıl kadar sürdüğünü anlayabiliriz⁴⁷. Yerleşim

⁴⁴ Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 134; Yücel, age, 1271-1272, 2. dipnot.

⁴⁵ Pais-Györffy, age, 132-133; Vásary, age, 234; Pálóczi, age, 13.

⁴⁶ Pais-Györffy, age, 131-132; Kurat, *Peçenek Tarihi*, 242-243; Eckhart, age, 42; Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 133-134; Pálóczi, age, 14; Tibor Futala, “Marek, Miloš: Besenyök és uzok Szlovákia mai területén”, *Kisebbségkutató*, 12. évf. 4. sz. (2003): 850-851, http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2003_04/cikk.php?id=1096 (ET: 22.05.2012)

⁴⁷ Kurat, *Peçenek Tarihi*, 243, Pálóczi, age, 14.

alanları ağırlıklı olarak Tuna ötesinde Fertő ve Rába; Tolna ve Fejér illerindeki Sárvidék'ti. Balaton gölünün güneyinde ve Tuna-Sava bölgesinde de Peçenekler vardı. Bihar'da, Körös nehri civarında ve Tisa nehrinin orta bölgesinde de yine Peçenek zümreleri bulunmaktaydı⁴⁸.

Peçenekler daha Árpád zamanında Macaristan'ın batı sınırlarına, Sopron ve Mosony bölgelerine iskân edilmişti. Macar-Alman sınır bölgesine birbirine paralel iki hat şeklinde yerleştirilen Peçenekler bu sınır hattının güvenliğini sağladığı gibi, aynı zamanda askeri yetenekleri ile de Macar Krallığı'nın diğer yönlerdeki hasımları üzerinde de caydırıcı bir etkiye sahipti. Macarlar, Aziz István devrinde Slovakya'ya doğru yayılmaya başlayınca bu sahalara da güvenliği sağlamak amacıyla savaş kabiliyetleri üstün olan Peçenek zümreleri yerleştirmişlerdir. Peçenekler, Macaristan'ın kuzeyinde de Sajó nehri boyunca Mátra ve Bük Dağları'na kadar oldukça geniş bir alanda yurt tutmuşlardır. Aziz István devrinde Szamos nehrini takiben Erdel'in batı kısmını içine alarak güneydeki Torda'dan geçip Maros ovasına inen ve Olta yanında Erdel Alpleri'ne kadar uzanan Macaristan'ın doğu sınırını yine Peçenekler koruyordu. Sınır boylarında ikamet eden Peçeneklerden başka ülkenin iç kısımlarına yerleştirilen Peçeneklerin en büyük zümresini güneyden gelecek tehditleri önlemek amacıyla Fejérvár-Tolna bölgesine yerleştirilen Peçenek zümreleri oluşturuyordu. Kemej arazilerinde oturan Peçenekler ülkenin iç kısımlarında yaşayan ikinci büyük grubu, Tisa'nın sol kolu olan Aranka civarında ikamet eden Peçenekler ise üçüncü büyük grubu teşkil ediyordu⁴⁹.

Macar Kralı I. Lajos'un (1342-1382) 1369 yılındaki bir fermanında Peçeneklerin yaptıkları hizmet vurgulanmaktadır: "*Fideles... Bissenii nobiles, et conservarunt, servitia que debita.*"⁵⁰ Macar dilbilimcisi István Kniezsa'ya (1898-1965) göre Macar Krallığı'nın Orta Çağ belgelerinde Peçenekler sınır muhafızı olarak görülmezler. Ona göre Mosony, Sopron ve Győr'de XI-XIII. yüzyılda sayıları çok değildir ve 1224 yılındaki bir kayda göre de artık saray ahali arasında sayılmaktadırlar⁵¹.

Peçenekler, Macaristan'ın aşağı yukarı her yerine yerleşmişler ve ülke savunmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Peçenek zümrelerinin Macar krallarına askeri bakımdan büyük yararlar sağladığı ve Macar devletinin ilk zamanlarında düşmanları karşısında sağlam bir şekilde durmasında büyük yararlılıklar gösterdikleri bilinen bir gerçektir. Peçenekler, Árpád Hanedanlığı (1001-1301) krallarına yakın durmuşlar ve onları desteklemişlerdir. Peçeneklerin Macar ulusal tarihine olan etkileri yoğun bir şekilde XII. yüzyıla kadar sürmüştür. Macar devletinin temellerinin sağlamlanması, feodal düzenin kurulması, doğudan yaklaşmakta olan Moğol dalgası sonucu Peçenek zümrelerine ana yurttan yeni katılımların olmaması, Macaristan'da bulunan Peçeneklerin Macarlaşması ve Hristiyanlığı kabul etmesi üzerine Macar tarihinde Peçeneklerin etkisi azalmaya başlar⁵². XIII. yüzyıla ait Macar kaynaklarında

⁴⁸ Vászary, age, 234; Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 133, Futala, agm, 850; Pálóczi, age, 16.

⁴⁹ Kurat, *Peçenek Tarihi*, 244-248. Peçeneklerin Macaristan'daki yerleşim yerleri hakkında ayrıca bkz. Eckhart, age, 42; Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 134-135; Vászary, age, 234; Rásonyi, *Türk Devletinin Batıdaki...*, 26; Takács, agm, 199-203; Kiszély, age, 70; Gábor Hatházi, "Besenyók és kunok a Mezőföldön", Ed. Havassy Péter, *Zúduló sasok*, (Gyula: JAVIPA Nyomda, 1996), 37-48, <http://mek.oszk.hu/07500/07579/07579.pdf> (ET: 18.06.2012)

⁵⁰ Kurat, *Peçenek Tarihi*, 249-250.

⁵¹ Pálóczi, age, 14-15.

⁵² Kurat, *Peçenek Tarihi*, 250-251.

Peçeneklerin adı gitgide daha seyrek anılmaya başlanır. Bir süre daha özellikle orduda görev aldıktan sonra Macar tarihinden izleri artık tamamen silinmiştir.

Peçenekler Macarlarla birlikte ilk defa 1052 yılında Alman Kralı III. Henrik'e (1039-1056) karşı yapılan savaşta ortaya çıkarlar. 1116'da (veya 1118'de) Olsava yanında Macar Kralı II. István ve Çek Kralı I. Vladislav – Ulászló – (1109-1125) arasında gerçekleşen savaşta Peçeneklerin II. István'ın yanında yer aldığı görülür. Peçenekler 1146 yılında II. Géza'nın (1141-1162) Avusturya Prensi Henrik Jasomirgott (1141-1177) ile Lajta yanında yaptığı çarpışmaya da Macar saflarında katılmışlardır⁵³. 1150 yılında Sırp'ların Bizans'la yaptıkları muharebeye yardımcı kuvvet olarak gönderilen Peçenekler, bu tarihten sonra Macar kaynaklarında askeri birlik olarak anılmazlar⁵⁴. Özellikle II. István ve II. Géza zamanında Peçenekler Sekellerle beraber Macar ordusunun hafif süvari kitalarını ve öncü kuvvetlerini oluşturmuşlar, ayrıca sınırlardaki karakollarda da görev almışlardır⁵⁵.

Macar devlet teşkilatının ve siyasi yapısının şekillenmesine paralel olarak Peçeneklerin de göçebelikten yerleşik hayata geçmeye başladıkları ve Macar asilzadelerinin hizmetinde yer aldıkları görülmeye başlanır. Macar coğrafyasında steplerin ve bataklıkların bulunuşu Peçeneklerin bir süre daha yarı göçebe de olsa eski yaşamlarını devam ettirmelerine olanak vermiştir. 1339 yılındaki bir ferman Leitha sınırındaki Peçenekleri seri atları ile sefere giden ve kabile halinde yaşayan bir zümre olarak göstermektedir⁵⁶. Ancak her ne olursa olsun sonuçta bütün Peçenek zümreleri yerleşik hayata geçmiş ve Hristiyanlığı kabul etmiştir.

Csamul (1231, "Sar qui vocatur chamul", çamurlu yer), Csát (iki derenin birleştiği ıslak yer), Korhány'dan (istihkâm, yığılmış toprak) oluşan yer adları, Tebe=tepe, Balkány (sulak yer), Tokáj (nehir kıvrımı veya orada bulunan orman) kelimeleri Macaristan coğrafyasında Peçeneklerden kalan izleri korumaktadır. Peçenek şahıs adlarından oluşan yer adlarına Örkény, Töbörçök, Karcsa vb. örnek olarak verilebilir. Peçenek boy adlarından kalanlara ise Tomaj, Eger kalesinin yakınında Maklár, güney Erdel'de ise Tatran örnek olarak gösterilebilir. İki Peçenek reisinin adı da Tatran'dır. Yeni kurulmakta ve Avrupa coğrafyasına sağlam bir şekilde yerleşmek isteyen Macar Krallığı'nın derbentler ve ormanlar arasındaki otlaklara ve düzlüklere Peçenekleri dağınık bir halde yerleştirdiği açık bir şekilde bellidir. Karpatların ötesindeki sahalarda da Peçenek kavimleri vardır⁵⁷.

1345'te Maros'tan güneye doğru Csanád eyaletinde bulunan bir Peçenek köyünde hâlâ "eski geleneğe göre seferberlik halinde bulunan" Peçeneklerden bahsedilir. Burada yaşayan Peçenek soylularına Kral I. Lájos (1342-1382) birtakım ayrıcalıklar vermiş, Kral Sigismund – Zsigmond – (1387-1437) ve Kral II. Ulászló (1490-1516) ise bu ayrıcalıkları güçlendirmiştir. 1404-1406 yılları arasında Dalmaçya, Hırvatistan ve Slavonya'nın yöneticisi yine bir Peçenek'tir. Macar sarayına giren Peçenekler arasında Kral II. András'ın kral naipliğini yapanlar olduğu gibi, Kraliçe Mária'nın saray adamları arasında da yine Peçenek soylu olanlar bulunuyordu. Bütün bunlardan başka modern Macar edebiyatının kurucularından György

⁵³ László Erdélyi, *A székelyek eredete*, (Kolozsvár, Szent Bonaventura Könyvnyomda, 1918), 6, <http://mek.oszk.hu/05000/05086/05086.pdf> (ET: 12.12.2012); Kurat, *Peçenek Tarihi*, 252; Kristó vd, age, 58, 62.

⁵⁴ Kurat, *Peçenek Tarihi*, 252.

⁵⁵ Erdélyi, age, 11; Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 134; Rásonyi, *Doğu Avrupa'da Türklük*, 98; Futala, agm, 850; Doğan, agm, 4; Hóman, Szekfü, age.

⁵⁶ Kurat, *Peçenek Tarihi*, 253.

⁵⁷ Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 134; Rásonyi, *Doğu Avrupa'da Türklük*, 99; Rásonyi, *Türk Devletinin Batıdaki...*, 26-27.

Bessenyei'nin (1747-1811) de soy ismine bakılırsa Peçenek kökenli olduğu anlaşılır⁵⁸. XII. yüzyılda Kral Kálmán (1096-1116) zamanında Macar feodal yapısının tamamlanmasıyla beraber Peçenekler de artık yerleşik yaşama uyum sağlamışlar, ticaretle uğraşmaya başlamışlar; hazinedarlık, mübaşirlik ve hekimlik gibi görevler üstlenmişlerdir. XIII-XIV. yüzyıllarda bir kısım Peçenek Macar asilzade sınıfı arasında itibar kazanıp yükselmiş ve Macar toplum yaşamının asli unsuru haline gelmiştir⁵⁹. XV. yüzyılda Macaristan'daki Peçeneklerin son ögeleri de Macar zümrelerinin içinde eriyip kaybolmuştur. Bütün bunlardan Peçenek zümrelerinin askerliğin haricinde Macar toplum ve devlet yaşamında da önemli görevler üstlendikleri rahatlıkla anlaşılabilir.

Sonuç

Macar dili Ural-Altay dil ailesinin Fin-Ugor grubunun Ugor koluna dâhildir. Macarların dilsel anlamda en yakın akrabaları Finler, Estler, Ostyaklar ve Vogullardır. Fin-Ugor ve Samoyed topluluklarından oluşan "Ural Kavmi"nin ana yurdu Ural Dağları'dır ve bu kavim M.Ö. 10.000-4000 yılları arasında "Ugor Dili" konuşuyordu. M.Ö. 4000 yılında bu birlik dağılır ve Fin-Ugorlar Volga ve Kama nehirleri arasına gelirler. Avcı ve toplayıcı olan Fin-Ugorların birliği de M.Ö. 2000 yılında dağılmış, ardından 1000 yılında Ugor birliği de dağılınca Macarlar tek başlarına tarih sahnesine çıkmışlardır. Birlikten ayrılan Macarların ana yurdunun neresi olduğu tartışmalıdır. Volga nehri (Magna Hungaria) olduğu yönündeki görüşlerin yanı sıra Batı Sibiryaya olduğu şeklinde de görüşler vardır. Hun akınları sonucu batıya itilen Macarlar, Volga boylarında Onogur-Bulgar kavimleriyle temas kurmuş ve yaşam biçimlerini değiştirerek atlı-göçebe yaşama adapte olmuşlardır. Batı dillerinde Macarlar için kullanılan *Hungarus*, *Ungarn*, *Hungary*, *Ungri*, *Ungar*, *Hongrois*, *Venger* sözcüklerinin kökeni de Onogur kavim ismine dayanır. Macarlar VII. yüzyılda Hazarların hâkimiyetine girmişlerdir. Peçenek baskısı sonucu Levedia diye adlandırılan Karadeniz'in kuzeyindeki sahalara gelmişler, IX. yüzyılda ise yine Peçenek baskısı sonucu Dinyeper ve Dinyester nehirleri arasındaki Etelköz bölgesine yerleşmişler ve Yahudi inancını benimsemiş olan Hazar kağanından memnun olmayıp Hazarlara karşı isyan etmiş ancak yenilerek Macarlara katılmış olan Kabarlar ile beraber Hazar Kağanlığı'ndan ayrılmışlardır. Yedi boydan oluşan Macarlar ve onlara katılan üç Kabar boyu kendilerine bir prens seçmişler ve uzun yıllar Hazar Kağanlığı'nın egemenliğinde yaşadıklarından ikili hükümdarlık sistemini benimsemişlerdir. Buna göre "*Kende*" diye adlandırılan esas hükümdar Levedi, "*Gyula*" denilen ikinci hükümdar ise Álmos'tur. Macarlar, Peçenek ve Bulgar saldırısı sonucu Árpád'ın önderliğinde 896 yılında Karpatlar Havzası'na girmişler ve bu coğrafyaya yerleşmişlerdir⁶⁰.

Macarlar Alan kökenli Yaslara, Türk Peçeneklere ve Kumanlara Macar kültürünün yükselmesinden ziyade bunların Macar unsurlar arasında erimesi sonucu etnik özelliklerinin

⁵⁸ Kurat, *Peçenek Tarihi*, 253-254; Pálóczi, age, 16.

⁵⁹ Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 134; Hatházi, age, 47.

⁶⁰ Güngörmüş, age, 19, 21; Doğan, age, 2-3; Takács, "IX. Yüzyılda Hazarlar, Peçenekler ve Macarlar", age, 880; Ligeti, age, 345; Ayrıca bkz. F. Eckhart, age, 1-9; Hicran Akın, "Németh'e Göre En Eski Türk-Macar Münasebetleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan)* C. XXX-Sayı 1-2, (Ocak 1979-Haziran 1982): 3, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1049/12653.pdf> (ET: 12.04.2012)

kuvvetlenmesini ve daha sağlam temellere oturmasını borçludurlar⁶¹. Hunlardan sonraki kavim hareketlerinin hepsi Karpatlar Havzası'nda son bulmuş ve yüzyıllar sonra ancak Macarların batıya yaptıkları akınlarla Karpatlar Havzası'nın ötesine taşınabilmiştir. Avarların, Peçeneklerin, Kumanların, Tatar-Moğolların ve Macarların batı yönündeki son istasyonu daima Karpatlar Havzası olmuş, bu sahada nihai olarak yerleşen ve bir devlet kuran Macarlar olmuştur⁶². Peçeneklerin Macarlara karşı baskıları olmasaydı da Macarlar er veya geç Karpatlar Havzası'na girecekler ve burada yerleşme imkânları arayacaklardı. Tarih boyunca Karpat Dağları'nın doğu eteklerine gelen her kavim bir şekilde burayı aşmaya ve Karpatlar Havzası'na girmeye çalışmıştır. Peçeneklerin baskısı bu doğal sonucu yalnızca çabuklaştırmıştır⁶³.

Macarların Peçenek baskısı altında batıya doğru hareket etmesi Avrupa'nın tarihini değiştirmiştir. Macarlar, Slav kavimler tarafından işgal edilmiş olan bölgelerin ortasına, Güney Slavlarını Kuzey ve Doğu Slavlarından ayıran bir kama gibi Karpatlar Havzası'na yerleşmişlerdir. Tuna ve Tisa havzasını işgal eden Macar boyları Polonya ve Bohemya'daki Slavlar ile Balkanlar'daki Slav zümreleri arasındaki bağlantıyı keserek Slav unsurları Avrupa içlerine sokmamışlardır. Bu durum Avrupa'da farklı bir siyasi yapılanmaya zemin hazırlamış ve Avrupa tarihini farklı bir yöne sürüklemiştir⁶⁴. Macarların yurt kurmasının siyasi önemi hakkında Çek tarihçisi František Palacký (1798-1876) şöyle der⁶⁵:

“Macarların hücumu ve Macaristan'da yerleşmesi Avrupa tarihinde en vahim neticeler doğuran hadiselerden biridir ve Slavlığın binlerce yıl içinde uğradığı en büyük bahtsızlıktır. Batıda Frank Monarkhisi Roma'nın nüfuzu ile nasıl büyüdü ise, doğuda aynı şekilde Bizans hegemonyası altında benzer bir Slav imparatorluğu vücuda gelebilir ve Doğu Avrupa'nın nüfuzu bin yıldan beri kendi hissesine düşenden tamamıyla başka olurdu. Fakat Macarların bu gelişmekte olan teşkilatın merkezine atılmaları ve onu ezmeleri yüzünden bu imkânlar bir daha canlanmamak üzere mahvolmuştur. Büyük kabilenin henüz birleşmek üzere olan azaları yeniden ayrılmışlar, aralarına sokulan kuvvetli yabancı unsur onları coğrafya bakımından da birbirlerinden ayırdığı için tekrar süratle yabancılaştırmışlardır.”

M.Ö. 4000'lerden itibaren müstakil şekilde başlayan Macar tarihi, Macarların Hazar Kağanlığı'na bağlı olarak yaşaması, Hazarların desteğiyle reisleri Árpád'ın önderliğinde bir boy birliği haline gelmeleri, Peçeneklerin Macarları Levedia ve Eteköz sahalarından çıkartması, Macarların Karpatlar Havzası'na gelmesi, Hristiyanlığı kabul etmesi ve bu coğrafyada bir devlet yapısı içinde teşkilatlanması aşamalarından geçerek şekillenmiştir. Peçeneklerin Macar boylarını Levedia ve Eteköz sahalarından batıya doğru göçe zorlaması ve Karpatlar Havzası'na girmeye mecbur bırakması Macar tarihinin önemli kırılma noktalarından birini oluşturmuştur. Macaristan coğrafyası tarih boyunca Macarlardan önce de içlerinde Türk kavimlerinin de olduğu birçok kavime ev sahipliği yapmış ve bu kavimler birbiri üzerine yığılarak belli bir kültür ve tarih birikimi meydana getirmişlerdir. Peçeneklerin Macaristan'a gelmesiyle birlikte bu süreç daha da ivme kazanmıştır. Peçeneklerin ilk önce Macar ordusu

⁶¹ Eckhart, age, 49.

⁶² Väsary, age, 91.

⁶³ Väsary, age, 232; Güngörmüş, age, 22; Sümer, age, 213; Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda...*, 44; Rásonyi, *Türk Devletinin Batıdaki...*, 21-22; Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 130.

⁶⁴ Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda...*, 47; Ostrogorsky, age, 239.

⁶⁵ František Palacký'den aktaran Eckhart, age, 12.

içinde, ilerleyen yıllarda ise Macar siyasi ve toplum yaşamında önemli roller üstlenmelerine paralel şekilde Macarların giderek güçlendiği, sınırlarını daha düzenli şekilde kontrol altına aldığı ve hasımları karşısında sağlam bir şekilde ayakta durdukları görülür. Bunun yanı sıra Macarlar zaman zaman güçlükler ortaya çıkmış olsa da toplumsal ve siyasi yapılanmalarını hızlı ve kararlı bir şekilde gerçekleştirmişlerdir. Peçenekler, Macar ulusal ve kültür tarihinde olduğu kadar Macar coğrafyasında da kalıcı izler bırakmış; Macar toplum ve devlet yapısının daha sağlam, daha renkli ve daha bilinçli bir yapıya kavuşmasının temel unsurlarından birini oluşturmuşlardır. Peçenekler gibi özellikle askeri bakımdan üstün olan bir Türk boyunun Macar tarihinin en hassas dönemlerinden birisinde Macaristan coğrafyasında bulunması Macarlar açısından gerçekten büyük bir şanstır. Bu böyle gerçekleşmeseydi Macar tarihi belki de başka bir yöne doğru gidebilirdi. Peçeneklerin Macar ulusunun kültür paletini daha renkli ve daha canlı bir hale kavuşturduğuna şüphe yoktur. Karpatlar Havzası'na kesin şekilde yerleşen Macarlar, Peçeneklerin özellikle askeri alandaki katkılarıyla bir devlet kurmuş ve ilerleyen yıllarda Avrupa tarihinin akışını değiştirecek birtakım olayların aktörleri arasında yer almayı başarmışlardır.

Kaynaklar

- Artamonov, M. İ. *Hazar Tarihi – Türkler, Yahudiler, Ruslar*. Çev: D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2. Baskı, 2004.
- Bálint Zoltán Takács, “IX. Yüzyılda Hazarlar, Peçenekler ve Macarlar”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, ss. 869-881. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002. www.akpulat.net/?p=3323 (ET: 11.04.2012)
-, “A Magyar Honfoglalás Előzményeiről”, *Savaria*, 27 (2002): 199-211. <http://www.nadasymuzeum.hu/pdf/287.pdf> (ET: 29.03.2012)
- Bloch, Marc. *Feodal Toplum*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Opus Yayınları, 3. Baskı, 1998.
- Eckhart, F. *Macaristan Tarihi*. Çev. İbrahim Kafesoğlu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı (Tıpkı Basım), 2010.
- Erdélyi, László. *A Székelyek Eredete*. Kolozsvár: Szent Bonaventura Könyvnyomda, 1918. <http://mek.oszk.hu/05000/05086/05086.pdf> (ET: 12.12.2012)
- Faruk Sümer, “Peçenekler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, ss. 212-214. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2007.
- Futala Tibor, “Marek, Miloš: Besenyök és uzak Szlovákia mai területén”, *Kisebbségkutatás*, 12. évf. 4. sz. (2003): 850-851. http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2003_04/cikk.php?id=1096 (ET: 22.05.2012)
- Gábor Vörös, “Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, ss. 1213-1244. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002. www.akpulat.net/?p=3323 (ET: 11.04.2012)
- Grousset, René. *Bozkır İmparatorluğu Attila-Cengiz Han-Timur*. Çev. M. Reşat Uzmen. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996.
- Güngörmüş, Naciye. *Macaristan'da Değişim ve Demokrasiye Geçiş (1989-2009)*. Ankara: Köksav, 2010.

Hatházi, Gábor, Horváth András Pálóczi, László Selmeczi & Péter Havassy. “Besenyök és kunok a Mezőföldön” Ed. Péter Havassy. *Zuduló sasok*, (Gyula: JAVIPA Nyomda, 1996), 37-56. <http://mek.oszk.hu/07500/07579/07579.pdf> (ET: 18.06.2012)

Hicran Akın, “Németh’e Göre En Eski Türk-Macar Münasebetleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan)*, C. XXX-Sayı 1-2 (Ocak 1979-Haziran 1982): 1-6. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1049/12653.pdf> (ET: 12.04.2012).

Hóman, Bálint, Gyula Szekfü. *Magyar Történet*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928. <http://www.elib.hu/00900/00940/html/> (ET: 17.12.2012)

İsmail Doğan, “Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47, 2 (2007): 1-12, acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/4624/5138.pdf (ET: 28.06.2012)

Kiszely, István. *A Magyar Nép Östörténete (Mit adott a magyarság a világnak)*. [Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş]. <http://mek.oszk.hu/06400/06403/#> (ET: 16.03.2012)

Kristó, Gyula, János Barta & Jenő Gergely. *Magyarország Története Előidőktől 2000-ig*. (Basım yeri belirtilmemiş): Pannonica Kiadó, 2002.

Kurat, Akdes Nimet, *Peçenek Tarihi*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1937.

..... , *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara: Murat Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, 1992.

Ligeti, L. *Bilinmeyen İç Asya*. Çev. Sadrettin Karatay. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.

Matuz, Zoltán. *Út Az Újhazába. A magyar nemzet története Levédiától 1050-ig*. <http://ww3.szentes.hu/honfoglalas/> (ET: 10.04.2012)

Mualla Uydu Yücel, “Balkanlar’da Peçenekler”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, ss. 1256-1276. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002. www.akpulat.net/?p=3323 (ET: 11.04.2012)

Orhan Sezin (Kurulay), *Hudûd El-Âlem’e Göre 10. Asırda Türk Boyları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, <http://www.belgeler.com/blg/15j7/hudd-el-lem-e-gre-10-asirda-trk-boylari-according-hudud-el-lem-turkish-clans-in-10th-cetry> (ET: 27.03.2012)

Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. Çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, 1995.

Pais, Dezső, György Györffy. *Anonymus-Gesta Hungarorum*. Budapest: Magyar Helikon, 1977.

Pálóczi, Horváth András, Gábor Hatházi, László Selmeczi & Péter Havassy. “Nomád népek a kelet-európai steppén és a középkori Magyarországon” Ed. Péter Havassy. *Zuduló sasok*, (Gyula: JAVIPA Nyomda, 1996), 9-36, <http://mek.oszk.hu/07500/07579/07579.pdf> (ET: 18.06.2012)

Rásonyi, László. *Türk Devletinin Batıdaki Vârisleri ve İlk Müslüman Türkler* (Yayına Hazırlayanlar: Ş. K. Seferoğlu, Adnan Müderrisoğlu). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1983.

..... , *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 3. Baskı, 1993.

..... , *Doğu Avrupa’da Türklük*. (Notlarla yayına hazırlayan: Dr. Yusuf Gedikli). İstanbul: Selenge Yayınları, 2006.

Roux, Jean-Paul. *Türklerin Tarihi. Pasifikten Akdeniz’e 2000 Yıl*. Çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 5. Baskı, 2008.

Vásary, István. *Eski İç Asya'nın Tarihi*. Çev: İsmail Doğan. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.